

Єфремова Н. О., кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, підприємництва і організації виробництва, Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, м. Харків, Україна

ORCID ID: 0000-0001-9358-4743

e-mail: propala.moyja@gmail.com

Стратегічне управління ризиками на біржовому ринку сільськогосподарської продукції

Анотація. У статті розкрито важливість стратегічного управління ризиками на біржовому ринку сільськогосподарської продукції, визначено сутність товарного і споживчого сільського господарства. Розглянуто поняття «біржа», «біржовий ринок», «біржова торгівля», «біржовий ризик», «управління ризиками», «стратегічне управління», «стратегія управління ризиками». Наведено класифікацію ризиків, визначено групи ризиків. Особливу увагу звернено на зовнішньобіржові та внутрішньобіржові ризики. Детально досліджено цінові ризики сільськогосподарської продукції. Обґрунтовано зв'язок ризиків і управління. Визначено найважливіші види стратегій управління ризиком. Розкрито основні особливості стратегічного управління. Визначено принципи стратегічного управління біржовими ризиками. Наголошено, що мінімізація ризиків підвищить привабливість біржового ринку і в подальшому розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції повинні гармонійно поєднуватись саморегулюючі механізми біржі та державне регулювання, стимулювання його діяльності.

Ключові слова: біржа; біржовий ринок; біржовий ризик; управління ризиками; стратегічне управління.

Yefremova N. O., PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Marketing, Entrepreneurship and Production Organization, Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev, Kharkiv

Strategic Risk Management in the Agricultural Exchange Market

Abstract. Introduction. The development and dissemination of scientific concepts and methods for the implementation of exchange technologies for risk prevention is one of the important areas of economic research of the current period of economic relations in Ukraine. The risks and methods of managing them are not well-understood issues. There are numerous issues that need careful attention and effective solutions, which require timely foresight, identifying risks and making the right decisions to address them. Otherwise, this will result in a decrease in the planned return on the exchange transaction.

Purpose. Substantiation of the essence of stock exchange risk, as well as definition of risk management strategies in the exchange market of agricultural products.

Results. The importance of strategic risk management in agricultural exchange market is revealed in the article, the essence of exchange and consumer agriculture is determined. Concepts are considered: stock exchange, stock market, stock trading, stock exchange risk, risk management, strategic management, risk management strategy. Risk classification is given, risk groups are defined. Particular attention is paid to foreign and domestic risks. The price risks of agricultural products are studied in detail. Risk communication and management are justified. The most important types of risk management strategies are identified. The basic features of strategic management are revealed. The principles of strategic management of stock exchange risks are defined.

Conclusions. Exchange risks are probable losses as a result of exchange operations. One of the main reasons for the low participation of enterprises in exchange operations is insufficiently effective strategic techniques of stock exchange risk management. The application and development of risk management strategies is a necessary part of the exchange trading process, which allows to rationalize the losses that may be incurred by bidders. This in turn will maximize profits from the sale of agricultural products. Risk minimization will be facilitated by the concentration of efforts of the parties to the transaction in order to classify risks by the entities of the exchange transaction, which will increase the attractiveness of the exchange market.

Keywords: exchange market, stock market, exchange market risk, risk management, strategic management.

JEL Classification: G 39; L 10; D 81; Q 13.

Постановка проблеми. Затяжний характер ринкових трансформацій в Україні супроводжується високою нестабільністю економічних умов господарювання. Кризові явища національної економіки свідчать про те, що ефективність комерційно-підприємницької діяльності суб'єктів агробізнесу знаходиться на досить низькому рівні, однією з причин чого є незадовільне управління ризиками на біржових ринках сільськогосподарської продукції. Біржі є одним із найпотужніших ринкових

механізмів стабілізації та сталого розвитку підприємництва, але треба зазначити, що в Україні вони дотепер не мають належних умов для розвитку, отже, і суб'єкти комерційно-підприємницької діяльності певною мірою обмежені в можливостях регулювання ризиків. Тому розвиток та поширення наукових концепцій та методів реалізації біржових технологій запобігання ризикам безумовно є одним з важливих напрямків економічних досліджень сучасного періоду економічних відносин в Україні.

На сьогодні ризики та методи управління ними є не достатньо вивченими питаннями. Існує дуже багато проблем, які потребують пильної уваги й ефективного вирішення, для чого необхідне своєчасне передбачення, виявлення ризиків і в результаті прийняття правильного рішення щодо їх усунення. В іншому разі це призведе до зменшення запланованого прибутку від біржової угоди. Отже, вивчення цієї проблеми є дуже актуальною задачею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Управління ризиками, які виникають на біржовому ринку сільськогосподарської продукції, є важливим та актуальним питанням сьогодення. Це питання є важливою складовою економіки сільськогосподарської діяльності, оскільки дозволяє встановити стратегії завдяки яким можна зменшити ризики при реалізації сільськогосподарської продукції та уникнути втрат, пов'язаних з ними. Аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, яка присвячена дослідженням джерел і видів ризиків, дозволив зробити висновок про наявність великого різноманіття поглядів на дане питання, на проблему визначення сутності самого ризику. Дослідженням цього питання займалась ціла низка науковців, зокрема: О. Боднар, В. Яворська, Ю. Воскобійник, В. Галанов, Д. Гастон, Д. Загурський [6], О. Кірієнко, Ю. Ліщук [9], О. Рябченко [10], М. Солодкий [1, 11], В. Яворська [2] та інші.

Формулювання цілей дослідження. Метою проведення даного дослідження є обґрунтування сутності біржового ризику, а також визначення стратегій управління ризиками на біржовому ринку сільськогосподарської продукції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Ринку сільськогосподарської продукції займає особливе місце в структурі економіки України. Якщо порівнювати з іншими видами економічної діяльності, сільському господарству властиве освоєння значних земельних площ та тривалий термін виробничого процесу, а отже і висока трудомісткість. Роль сільського господарства в економіці різних країн і регіонів має значні відмінності. У світі заведено розрізняти товарне і споживче сільське господарство. Для товарного характерна висока продуктивність, інтенсивність розвитку, наявність спеціалізації, у той час як для споживчого характерні низька продуктивність, екстенсивність розвитку, відсутність спеціалізації [1]. Обсяги сільськогосподарської продукції протягом останнього періоду постійно коливалися, що свідчить про неефективність функціонування даного ринку. Дотепер залишаються нерозв'язаними завдання, пов'язані зі створенням таких умов реалізації сільськогосподарської продукції, які забезпечили б запобігання ризикам, які є невіддільним елементом комерційно-підприємницької і, зокрема, біржової діяльності. Ринкові умови України є дуже мінливими, відсутній

чітко налагоджений біржовий механізм, тому проблема пошуку рішень в умовах ризиків при здійсненні операцій на вітчизняних ринках сільськогосподарської продукції є дуже важливою.

Біржовий ризик являє собою імовірність виникнення несприятливих подій, які пов'язанні зі здійсненням біржових угод та призводять до різних втрат. Ризик ототожнюється з рівнем неуспішності учасників процесу торгівлі на біржових ринках, дії яких призводять до негативних наслідків та до несприятливих результатів біржової операції. Методи та стратегії управління ризиками є маловивченим питанням, яке набуло значущості протягом останніх десятиліть. До цього ризики на біржових ринках вважалися невід'ємною частиною торгівлі, які не можливо контролювати. Але сучасною економічною наукою було доведено зворотнє. Звісно уникнути ризиків на біржовому ринку не можливо, але можна їх контролювати та управляти ними завдяки розробленим методикам та стратегіям управління ризиками на біржовому ринку.

У результаті вивчення літератури по даному питанню, можна зазначити, що найчастіше під біржовим ризиком розуміють імовірність виникнення незапланованої події, яка має вплив на біржові угоди. Як результат це спричиняє непередбачені види втрат. Ризик також є характеристикою ступеня невдалого вибору учасниками біржових угод стратегічного рішення із запропонованих завчасно.

Під ризиком розуміють певну дію, в результаті якої можливі негативні наслідки біржової операції.

Усі ці визначення відображають різні точки зору, що характеризують ризик: ризикова подія (дія), імовірність її настання, розмір можливих фінансових втрат при її реалізації (рівень ризику), чинники ризику.

Вивчаючи біржові ризики слід враховувати те, що фінансові, ресурсні втрати в результаті помилкових дій можуть нести не тільки брокери та їх клієнти, але і сама біржа. Діяльність біржі має ризикований характер внаслідок того, що біржі беруть на себе частину ризиків своїх клієнтів. Це проявляється у тому випадку, коли біржа бере на поруки результат біржових операцій.

Отже, біржовий ризик – це ризик будь-якого суб'єкта біржового ринку, що працює в умовах нестабільного зовнішнього і внутрішнього середовищ. Біржові ризики – це можлива загроза втрат, пов'язаних з біржовими операціями. Це може бути ризик несплати винагороди за комерційні угоди, ризик несплати комісійної винагороди тощо.

Важливою причиною низької участі підприємств на біржових торгах є недосконалі методи запобігання біржовим ризикам. Для того щоб їх розгледіти на етапі розробки біржової угоди, необхідна детальна класифікація ризиків.

З цієї метою ризики групуються за ознаками (рис. 1).

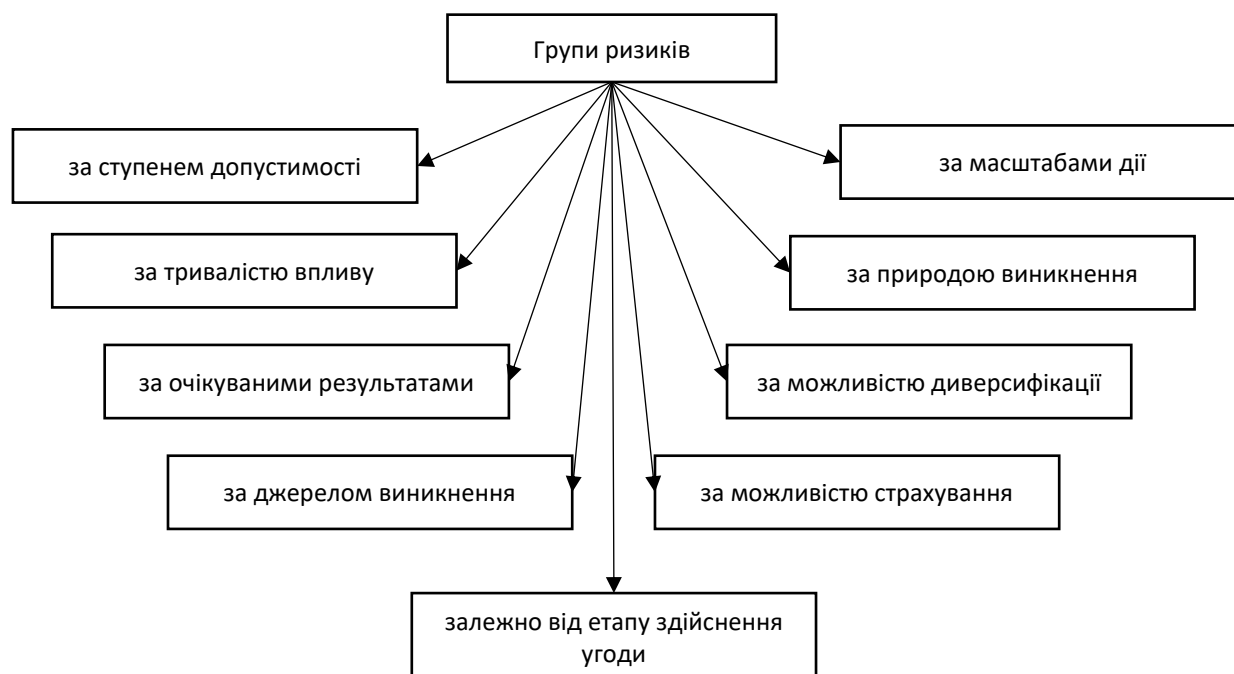


Рисунок 1 – Класифікація ризиків

Джерело: сформовано автором

За джерелом виникнення ризики поділяють на зовнішні та внутрішні. Зовнішні ризики пов'язані з діяльністю суб'єктів комерційно-підприємницької діяльності, їхніх клієнтів і контрагентів. Щодо внутрішніх ризиків, то вони виникають в результаті діяльності самого суб'єкта комерційно-підприємницької діяльності. Досліджуючи діяльність суб'єктів комерційно-підприємницької діяльності чи його постачальників, доцільно звертати увагу на аналіз та вивчення внутрішньобіржової та позабіржової діяльності. Відповідно, виділяють біржові та небіржові ризики.

Часто біржу характеризують з погляду встановлення її економічної сутності, розуміючи її як спеціально організований ринок товарів масового вжитку, цінних паперів, валюти тощо. При цьому наголошується, що особливість зазначеного ринку полягає в тому, що він завжди є оптовим, а предметом торгу виступають цінності, з певними характеристиками, які можна замінити і які до того ж відсутні у місці продажу [5].

Разом із тим біржу визначають також як аукціон, де торгівля здійснюється шляхом обміну усними інструкціями між трейдерами (представниками брокерських фірм у торговій зоні біржі) [7].

Сучасна біржа – це приклад дієвого ринку, де відбувається реалізація інтересів низки сторін – виробників, споживачів та інших компаній, організацій.

Біржовий ринок у світовій діяльності давно вже став центром ринкових відносин. Накопичений досвід існування бірж, що мають багатий історичний шлях від торгівлі наявною сільськогосподарською продукцією

до торгівлі ф'ючерсами й опціонами на всі види товарів і фінансових інструментів. Саме це стало основою перевтілення бірж на центри формування ціни товару і страхування операцій з головного каналу оптової торгівлі.

Сучасний біржовий ринок являє собою організовану форму ринку. Він пройшов тривалий еволюційний шлях від примітивного базару до Інтернет-трейдингу завдяки інструментам фінансової інженерії.

Отже, біржовий ринок є організаційно оформленим, постійним і жорстко регульованим. Тут формується попит і пропозиція на товари. Важливою частиною даної структурної одиниці є фінансові посередники, які здійснюють купівлю-продаж товарів за ринковими цінами своїм коштом або в інтересах клієнтів.

Біржова торгівля – це організована торгівля спеціально створеною організацією – біржею. Вона має справу з активами. Активи поділяють на групу капіталів і групу товарів. Продукція сільськогосподарського виробництва відноситься до групи товарів, над якою здійснюється основна біржова операція – купівля-продаж. Діяльність біржі має бути спрямована на створенні таких умов, за яких учасники біржової торгівлі матимуть можливість отримувати прибутки, які будуть формуватися за рахунок зменшення надлишків при закупівлі та продажу товарів, прискорення обігу капіталу, страхування від несприятливих змін [4].

Біржа становить інтерес тією мірою, у якій вона може усунути ризик сторони при здійсненні угоди. Тобто зацікавлена сторона, проводячи операції за

допомогою біржових інструментів повинна мати певні переваги та відсутність цінових, процентних, валютних ризиків.

Сільськогосподарська сировина має майже нееластичний за цінами попит. Так, попри суттєве зростання цін, споживання хліба в Україні не зменшується. Зміна еластичності у цьому разі може бути можлива лише за умови зміни структури раціону харчування, що в свою чергу має бути викликано зміною менталітету, традицій, а на це потрібні десятиліття.

Ціну визначають під час проведення біржових торгів. Підставою для визначення є співвідношення обсягів попиту та пропозиції. Ціна, що сформувалася в процесі відкритих торгів, є реальною, оскільки вона є об'єктивним відбитком потреб та можливостей учасників торгів і влаштовує всіх учасників. Можливість шахрайства щодо гарантій виконання угоди, якості товарів за таких умов виключається. Також такі торги є запобіжним заходом здійснення товарообмінних операцій та угод, які містять у собі очевидний ціновий диспаритет. Основною причиною диспаритету цін може виступати високий рівень певної сезонної потреби виробників сільськогосподарської продукції.

Ціновий прогноз фактично є деактиватором фактору невизначеності, що пов'язаний з впливом часу. До того ж він виконує допоміжну функцію: цінові прогнози допомагають суб'єктам комерційно-підприємницької діяльності здійснювати оптимальне планування структури майбутніх виробничих обсягів. Таким чином, вищезазначена функція полягає в тому, що обумовлені в контрактах прогнозовані ціни, допомагають суб'єктам комерційно-підприємницької діяльності правильно орієнтуватися на реальних ринках. Біржові котирування дають можливість суб'єктам комерційно-підприємницької діяльності робити власні прогнози щодо майбутніх цін. Так, зростання прогнозованої ціни у порівнянні з поточною може виступати як прогноз дефіциту певного товару. Знання прогнозованої ціни дасть можливість суб'єкту комерційно-підприємницької діяльності переорієнтувати доцільну частку виробничого обладнання на виробництво того товару, дедалі більшу потребу в якому було виявлено на біржовому ринку [3].

Ризики тісно пов'язані з управлінням. Вони є взаємопов'язаними компонентами економічної системи. Управління може саме виступати джерелом ризику. Найбільш наочно це простежується на сучасному етапі трансформації української економіки.

Стратегія – це план дій, направлений на досягнення поставлених цілей. Вона визначає, як організація здійснюватиме свою діяльність та розвиватиметься, а також, що необхідно зробити на комерційно-підприємницькому, конкурентному та функціональному рівні для того, щоб стратегія досягла бажаного результату.

Стратегія управління ризиками – принципи й правила управління ризиками у суб'єктах господарювання на тривалий період на основі прогнозування ризиків і використання неоднакових методів управління ними. Двома найважливішими видами стратегії управління ризиком є стратегія схильності до ризику (якщо великий ризик дає підстави для привласнення максимального прибутку) і стратегія уникнення ризику (якщо великий ризик може дати незначний прибуток).

Виділяють такі основні особливості стратегічного управління:

- стратегічне управління не передбачає гарантованого результату розвитку за розробленим планом досягнення бажаних цілей. Це набір якісних характеристик суб'єкта комерційно-підприємницької діяльності, що характеризує майбутній його стан в ринковому середовищі;

- система стратегічного управління являє собою філософію бізнесу. Розробляючи стратегію необхідно вміло поєднувати інтуїцію, професіоналізм і мистецтво творчого підходу до виконання поставлених задач, тобто стратегічне управління не повинне зводитися до формалізованих правил, процедур і схем;

- для того, щоб система стратегічного управління запрацювала, потрібний час, матеріальні ресурси, необхідною є відповідна структура, на яку буде покладено відповідальність, пов'язану з стратегічним плануванням, аналізом і постійним вивченням зовнішнього середовища, коригуванням та досягненням цілей відповідно до стратегічного плану;

- зважаючи на мінливий характер ринкового середовища, не існує набору ефективних заходів оперативного менеджменту. Необхідний тільки глибинний аналіз конкретних умов і використання індивідуально розроблених заходів для досягнення успіху.

Теоретична база, на основі якої формуються основні характеристики, закладені у загальні правила та положення, кориговані процеси використання варіантів стратегічного управління являє собою принципи стратегічного управління. Принципи стратегічного управління представлені на рис. 2.

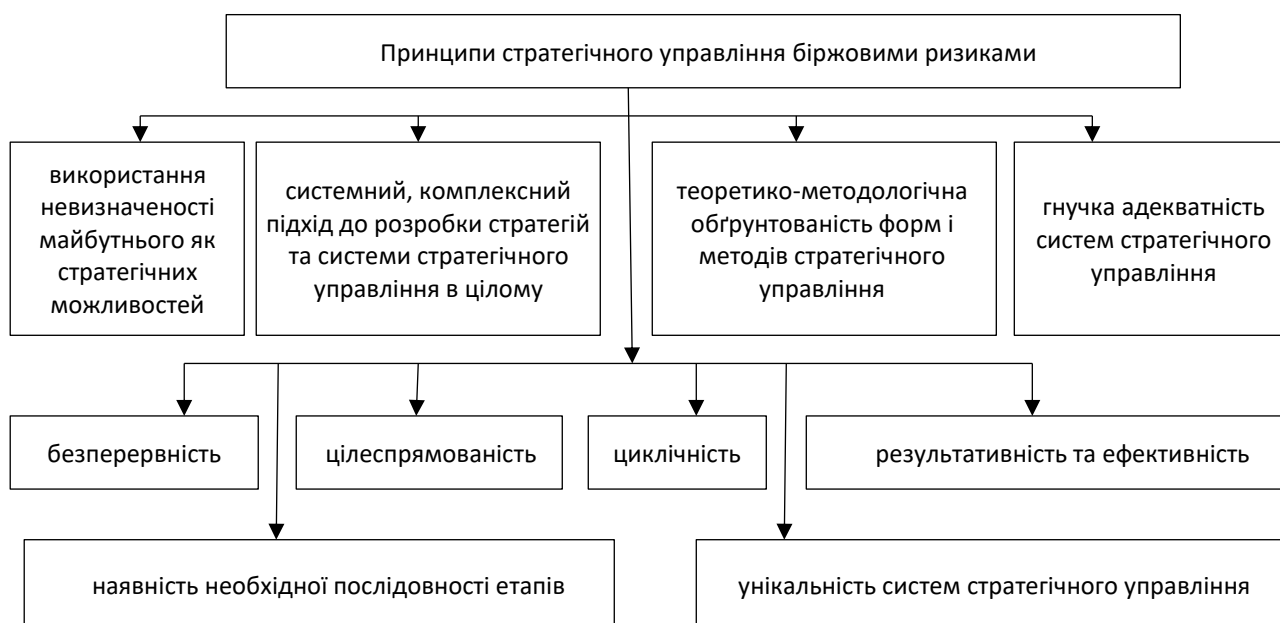


Рисунок 2 – Принципи стратегічного управління

Джерело: сформовано автором

На основі викладеного можна зробити висновок, що стратегічне управління ризиками – це процес, який надає можливість менеджерам здійснювати довгострокове управління організацією, визначаючи особливі цілі розвитку, стратегії розробляють для досягнення поставлених цілей, зважаючи на внутрішнє та особливо зовнішнє середовище, яке постійно змінюється, а також забезпечує досягнення розроблених планів, які постійно коригуються і змінюються, пристосовуючись до нових умов ринку.

Висновки. Під біржовими ризиками слід розуміти імовірні втрати внаслідок біржових операцій, в т. ч. ризик несплати комісії за виконання комерційної угоди брокерською фірмою. Однією з основних причин недостатньої участі підприємств у біржових операціях є неефективні стратегічні заходи управління біржовими ризиками. Розроблена класифікація

біржових ризиків дає змогу виявити небезпеку на етапі складання біржової угоди, визначення імовірних доходів її учасників: підприємств, брокерів, біржі. Застосування та розробка стратегій управління ризиками є необхідною частиною процесу торгівлі на біржі, яка дозволяє раціоналізувати втрати, які можуть понести учасники торгів. Це, у свою чергу, дозволить максимізувати прибуток від продажу сільськогосподарської продукції. Мінімізації ризиків буде сприяти концентрація зусиль учасників угоди з метою класифікації ризиків за суб'єктами біржової операції, що підвищить привабливість біржового ринку. У подальшому розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції повинні гармонійно поєднуватись саморегулюючі механізми біржі та державне регулювання, стимулювання його діяльності.

Література:

1. Солодкий М. О. Біржовий ринок : навч. посіб. К. : Аграрна освіта, 2010. 565 с.
2. Боднар О. В., Яворська В. О. Особливості управління ціновими ризиками на ринку зернових в контексті світової біржової практики. *Ефективна економіка*, 2016. №9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5141> (дата звернення: 22.07.2019).
3. Воскобійник Ю. П. Правове забезпечення діяльності товарних бірж в Україні. *Економіка АПК*. 2006. № 1. С.122-128.
4. Галанов В. А. Производные инструменты срочного рынка: фьючерсы, опционы, свопы : учеб. М. : Финансы и статистика, 2002. 464с.
5. Гастон Д. Фондовая биржа и биржевые операции; пер. с фр. [2. изд.]. М. : Церих-ПЭЛ, 1995. 107 с.
6. Загурський О. М. Проблеми та перспективи біржової діяльності в аграрному секторі економіки. *Фінанси України*. 2014. № 5. С. 86-95.
7. Закон України "Про товарну біржу". Інформаційний портал Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua (дата звернення: 24.07.2019).
8. Кірієнко О. Сутність і види ризиків у біржовій діяльності. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 10. С.104-110.
9. Ліщук Ю.С. Розвиток біржового ринку сільськогосподарської продукції. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 15. С. 147-153
10. Рябенко О. Світова та вітчизняна практика еволюційного розвитку біржової діяльності на ринку сільськогосподарської продукції. *Економіка АПК*. 2012. № 9. С. 143-146.

11. Солодкий М. О., Гниляк В. О. Куди рухається біржовий аграрний ринок? *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2011. Вип. 168, Ч. 1. 369 с.

References:

1. Solodkyi, M. O. (2010). *Birzhovyi rynek*. K. : Ahrarna osvita [in Ukr.].
2. Bodnar, O. V. & Yavorska, V. O. (2016). Features of price risk management in the grain market in the context of world stock exchange practice. *Efektivna ekonomika*, 9. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5141> [in Ukr.].
3. Voskobiinyk, Yu. P. (2006). Legal support of activity of commodity exchanges in Ukraine. *Ekonomika APK*, 1, 122-128.
4. Halanov, V. A. (2002). *Proyzvodnie instrumenti srochnoho rinka: fiuchersi, optsyoni, svopi*. M. : Fynansi statystyka.
5. Haston, D. (1995). *Fondovaia byrzha y byrzhevi operatsyy*. M.: Tserykh-РЭЛ.
6. Zahurskyi, O. M. (2014). Problems and prospects of stock exchange activity in agrarian sector of economy. *Finansy Ukrainy*, 5, 86-95.
7. Zakon Ukrainy "Pro tovarnu birzhu". Informatsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: www.rada.gov.ua.
8. Kiriienko, O. (2005). The essence and types of risks in exchange activity. *Aktualni problemy ekonomiky*, 10, 104-110.
9. Lishchuk, Yu.S. (2018). Development of agricultural market stock market. *Ekonomika i suspilstvo*, 15, 147-153
10. Riabchenko, O. (2012). World and domestic practice of evolutionary development of stock market activity in the agricultural market. *Ekonomika APK*, 9, 143-146.
11. Solodkyi, M. O. & Hnyliak, V. O. (2011). Where is the agrarian market going? *Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes*, 168, 369.



Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License